

Tarihin Çağlara Ayrılmasında “Üçlü Sistem” ve Türk-İslâm Tarihi’nin Çağ Taksimi Meselesi

The “Triple System” at the Periodization of History and the Question of Turkish-Islamic Historical Periodization

Necmettin ALKAN*

Özet: Alman Christoph Cellarius, tarihin çağlara ayrılmasında hristiyanî “teslis” ve “Avrupa” merkezli “üç”lü sistemi esas alarak dünyevileştirerek son şeklini vermiştir. Bundan sonrasında Üçlü Çağ Sistemi, genel geçer bir yapı olarak bugüne kadar uygulanmaya devam ede gelmiş; dünya ve Türk tarihçiliğini de doğrudan etkilemiş ve belirlemiştir.

Osmanlı döneminden başlayarak günümüze kadar gelen süreçte biz de tarih, bu üçlü sistem merkezli bir çağ tasnifine göre dönemlere ayrıla gelmiştir. Oldukça eski bir geçmişe ve zengin bir muhtevaya sahip olan Türk ve İslâm Tarihi, bu sistem esaslı olarak “Eski Çağ”, “Orta Çağ”, “Yeni ve Yakın Çağ” kalıbına sokularak ele alınmaktadır. Gerek akademik ve gerekse popüler tarih çalışmaları tamamen bu kurgu merkezli olarak yapılmaktadır.

Dünya, İslâm ve Türk tarihinin bu Avrupa merkezci sisteme eklemlenmesi ve bunun bir parçası hâline getirilmesi yanlıştır. İslâm ve Türk tarihi mevcut Üçlü Sistem içinde âdeta “etkisizleştirilmek” ve “tarihsizleştirilmek”tedir. Böylesine büyük olumsuz etkileri olmasına rağmen Türk tarihçileri bu sistemi ciddî bir eleştiriye tâbi tutmamışlar; alternatif bir tarih taksimini gündeme getirmemişlerdir. Bunun konuşulması ve yeni bir çağ sisteminin ortaya konulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Türk Tarihi, Avrupa Merkezilik, Çağlara Ayırma, Üçlü Sistem, Orta Çağ, Yeni Çağ, Yakın Çağ

Abstract: German Scholar Cellarius, in periodization of history grounded on Christian “trinity” based system, secularized this system and reached a final level. After him, Triple Periodic System became a *de facto* rule and used until today.

Periodization of European originated history also directly affected world and Turkish historiography and determined it. Beginning from Ottoman period the duration till today, historical events have been determined and their periodization done in accordance with this system. Turkish-Islamic History, being pretty rich content and past, with the rules of this system is put into molding of “Old Age”, “Middle Age”, New and Modern Age” and analyzed in the rules of this system. Both academic and popular history studies are wholly made of in accordance with this system.

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. E-posta: necmettinalkan@gmail.com

Actually it is a wrongdoing attaching and analyzing World, Islamic and Turkish history is accordance with this triple system. In this triple system, Islamic and Turkish history are “deactivated” and “de-historicized”. Though its these important negative effects Turkish historians have not arranged a serious criticism on this system and they did not produce an alternative historical periodization. This issue should be discussed and a new historical aging system should be developed.

Keywords: Islamic History, Turkish History, Euro centrism, Periodization, Middle Age, New Age, Modern Age

Giriş

İnsanların yeryüzünde görülmesiyle birlikte başlayan; fakat yazının icadıyla kayıt altına alınan tarihî süreç, çok uzun bir zaman dilimini ihtiva etmektedir. Nereden bakarsanız bakın on binlerce yıllık bu süreçte vuku’ bulan tarihî olayların bir bütün hâlinde ele alınması; âdeta bir nehrin yatağında akması gibi, ardı ardına cereyan eden olaylar silsilesinin bu hâliyle araştırılması ve anlaşılması da gerçekten zordur. Bu zorluk asıl olarak, olaylar sarmalının tespit edilmesini, araştırılmasını, anlaşılmasını ve yeniden kurgulanmasını konu edinen tarih için geçerlidir. Bundan dolayı tarihin ve tarihçiliğin varoluş nedeni olan geçmişin tetkik edilmesinde tarihî sürecin bir şekilde bölünmesi; çağlara ve dönemlere ayrılması gereklidir.

Aslında buradaki mesele sadece tarihin araştırılması değildir. Bilindiği üzere, tarihin araştırılması aynı zamanda hâdiselerin anlaşılmasına ve neticesinde bunların anlamlandırılmasına yardımcı olmaktadır. Kendi başına geçmişin ve olayların seyrinin bilinmesi yetmez. Bunlar ilk hâllerleriyle ham bilgiler olup; bir şekilde anlamlandırılmaları ve yorumlandırılmaları gerek. Dolayısıyla tarihî süreç bir olaylar yumağı ve sarmalı hâliyle kaldığı veya tasavvur edildiği sürece, bunun yapılmasının imkânı yoktur. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı tarihin çağlara, bölümlere ve dönemlere ayrılmasına ihtiyaç duyulmuştur/duyulmaktadır.

Böylesine bir ihtiyacın, sadece modern zamanlara ait bir durumundan kaynaklanmadığının da altını çizmek gerek. Aksine tarihî sürecin dönemlere ayrılmasına yönelik ilk tasarruflar oldukça gerilere gitmektedir. Nitekim en eski dönemlere ait “mitolojik” tarih tasavvurundaki “döngüsel/dairevi” süreçteki aşamalar da aslında bu türde bir ihtiyacın ilk örnekleridir. Sonraki dönemlerde tarihî sürecin “çizgisel/hattî” olarak tasavvur edilmesiyle birlikte, bugünkü anlamda tarihin çağlara ayrılması gerçekleştirilmiştir.

Bu şekilde başlayan tarihin çağlara ayrılması belli aşamalardan geçerek mevcut

Eski Çağ, Orta Çağ ve Yeni-Yakın Çağ esaslı “üçlü sistem” şeklini almıştır. Tamamen “hristiyanî” ve “avrupai” bir tasarım olan üçlü sistem, Türkiye ve dünyanın birçok yerinde tarih eğitimi ve öğretimi etkilemiş ve şekillendirmiştir. İlkokul, ortaokul ve lisedeki tarih müfredatı ve eğitimi dâhil; üniversitelerdeki tarih bölümlerinde yapılan tarih öğretimi de hâkezâ bu sistem üzerinden yürütülmektedir. Kısacası modern üçlü sistem, dünya tarihi dâhil İslâm ve Türk tarihi hakkındaki tasavvur ve düşüncelerimizi şekillendiren en önemli paradigmalardan biri olmuştur. Öyle ki, bunsuz bir tarih kurgusu ve tasarımı yapılamaz hâle gelmiştir. Bu üçlü sistemi tarih kurgumuzun içinden söküp çıkarınca, tarih binamız sanki yerle bir olacakmış bir endişe hissediliyor.

Bu endişenin gereksiz ve yersiz olduğunu gündeme getirmek için bu çalışma yapılmıştır. Makale, Türk ve İslâm tarihinin mevcut üçlü sistem kurgusuyla eğitilmesini ve öğretilmesinin yanlış olduğunu konu edinmektedir. Temel tezi ise, Türk ve İslâm tarihinin bu sistem merkezli olarak düşünülmesinin ve ele alınmasının yanlış ve zararlı olduğudur. Nihaî amacı ise, öncelikle bu sistemin ciddî olarak tartışılması ve kendi tarih tecrübemize uygun yeni bir çağ taksiminin gündeme getirilmesidir.

Türk tarihçiliği için böylesine ehemmiyeti olan mevcut üçlü sistem hakkında Türkiye’de yapılan çalışmalar çok yetersizdir. Gerek bu sistemin oluşma süreci ve gerekse Türk tarihçiliğindeki yerinin ve etkilerinin araştırılması ciddî bir şekilde ihmal edilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle mevcut üçlü sistemin nasıl ortaya çıktığı temel özellikleriyle birlikte özet olarak tespit edilmektedir. Ardından Osmanlı tarihçilerinin bu modern çağ sisteminden haberdâr olup olmadıkları ve nasıl bir tarih çağ taksimi tasavvuruna sahip oldukları ele alınmaktadır. Bir sonraki bölümde ise modern Türk tarihçilerinin çağ taksimi hakkındaki fikirlerine temas edilmekte; bunların alternatif bir çağ taksimi yapıp yapmadıkları araştırılmaktadır. Son bölümünde ise, bütün bu bilgilerin ışığında genel değerlendirmeler yapılmaktadır.

Tarihin Çağlara Ayrılmasında Modern Üçlü Sistem’in Ortaya Çıkması

Modern tarihçiliğin en önemli araçlarından biri olan ve yagın bir şekilde kullanılan tarihin dönemlere ayrılmasındaki üçlü çağ sisteminin kökleri, Hristiyan tarih geleneğinin oluşmasındaki ilk mimarlardan Aurelius Augustinus’a (354-430) kadar geri gitmektedir. Katolik Kilisesi babası ve aziz Augustinus, Yahudî-Hristiyan metinlerine

istinaden Ahd-i Atik'te geçen, dünyanın 6 günde yaratılmasından hareketle tarihi 6 döneme ayırmıştır. Başlangıç ve bitişi Kitâb-ı Mukaddes'te isimleri geçen peygamberlere tekabül eden dönemlerin her biri, bin yıl sürmektedir. Böylece toplamda 6000 yıllık insanlık tarihi Agustinus tarafından “*altılı sistem*” esaslı olarak çağlara ayrılmıştır(Alkan, 2011: 287).

Daha sonrasında ise, bu kez Fiore manastırı ve Florens tarikatının kurucusu Fioreli Joachim (1130-1202) altılı sistemi ele almış ve bunu üçe indirmiştir. Katolik olan Fioreli Joachim, yeni üçlü sistemi teşkil ederken Hıristiyanlık'ın “Teslis” inancını merkeze yerleştirerek tarihi şu şekilde üç döneme ayırmıştır: “*Baba'nın ya da cisimleşmemiş Tanrı'nın hâkimiyeti*”, Hıristiyanlık öncesi çağ; “*Oğlu'n hâkimiyeti*”, Hıristiyanlık çağı; “*Kutsal Ruh'un hâkimiyeti*”, 1260 yılda başlayacak. Fioreli Joachim, sistemini oluştururken tarihî somut bazı olaylardan değil de, doğrudan Hıristiyan inancıyla alakalı bazı iman esaslarından hareket etmiştir. Buradaki en önemli yeniliği ise, altılı sistemden üçlü sistemi geliştirmesidir.

Üçlü sisteme bugünkü anlamda son şeklini veren şahıs Alman Christoph Cellarius'dur (1634-1707). Üniversitede Protestan teolojisi eğitimi de gören tarihçi Cellarius, Fioreli Joachim'in üçlü sistemini esas alarak içini şöyle doldurmuştur: “*Historia antiqua/Eski Çağ*”, Başlangıçtan-337 Konstantin'in ölümü; “*Historia Medii Aevi/Orta Çağ*”, 337-1453 İstanbul'un Fethi; “*Historia Aevi Moderni/Yeni Çağ*”, 1453-Sonrası (Alkan, 2009: 29-34; Alkan, 2011: 285-299). Cellarius burada miras aldığı mevcut üçlü sistemi devam ettirmekle birlikte, tarihî süreci ve çağları tespit ederken her çağın başlangıç ve bitişleri için bilinen somut bazı tarihî olayları tercih etmiştir. Tercih ettiği olayların tamamı ise doğrudan Hıristiyanlık ve Avrupa tarihiyle alakalı gelişmelerdir.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere, üçlü sistemin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde etkili olan üç temel özellik bulunmaktadır: Birincisi, bu tasarımı ve kurguyu yapanların tamamı ya din adamı ya da teoloji eğitimi alan kişilerdir. İkincisi, bunların çağ taksimini yaparken doğrudan Hıristiyan inancı ve kutsal metinlerinden hareket etmişlerdir. Sonuncusu ise, bu sistemin içini doldururken Hıristiyan Avrupa tarihiyle alakalı gelişmeleri esas almışlardır. Yani tarihin çağlara ayrılmasında günümüzde genel geçer bir sistem olarak kullanılan üçlü sistemin kendisi tam olarak üç özelliğe sahip olup, doğrudan “teologlara”, “Hıristiyan inancına” ve “Hıristiyan Avrupa tarihine” istinat etmektedir.

Bu şekilde özetleye çalıştığımız tarihin çağlara ayrılması, takriben 1300 yıllık bir süreçte oluşarak bugünkü şeklini almıştır. Aydınlanmacı ve seküler Avrupa, bu hristiyanî geleneği ufak tefek bazı rötuşlar ve eklemelerde bulunmuştur. Böyle sistem, son şeklini alarak günümüze kadar devam etmiştir. Bu sistem daha sonra Avrupa'nın da sınırlarını aşarak modernleşme yoluyla dünyanın diğer bölgelerine yayılmıştır. Türk tarihî ve tarihçiliği de, Osmanlı modernleşmesinin bir neticesi olarak bu sistemden etkilenmiştir (Alkan, 2011: 287-288).

Modern Osmanlı Tarihçiliğinde Tarihin Çağlara Ayrılması

Modern anlamda tarihin çağlara ayrılması Osmanlı tarihçileri arasında da gündeme gelmiştir. Özellikle de Osmanlı modernleşmesinin bir neticesi olarak Osmanlı tarihçiliğinde böylesine arayışların ortaya çıktığı söylenebilir. Nitekim Osmanlı modernleşmesinin takip eden süreçte tarihin çağlara ayrılması talepleri ve ilk denemeler gündeme gelmiştir. Bu anlamda üç Osmanlı tarihçisinin tespitleri ve denemeleri dikkat çekicidir. Hayrullah Efendi (1818-1866), Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895) ve Süleyman Hüsnü Paşa (1838-1892) modern anlamda çağ tasnifini ortaya atan ve çağ taksimi yapan ilk tarihçiler olmaları bakımından önemlidirler.

Hayrullah Efendi, "*Devlet-i Âliyye ve Salatanât-ı Seniyye-i Osmâniye Târîhi*" adlı kitabında önce Avrupa'daki modern tarih çağ taksimi hakkında tafsilatlı bilgiler vermektedir. Öncelikle Avrupa'daki mevcut üçlü sistemi anlatarak, buna göre Osmanlı tarihini kısımlara ayırmaktadır. Bu üçlü sistemin birincisi "*kurûn-ı ûlâ*" olup, Hz. Âdem'den başlayıp 5. asra kadar olan dönemi kapsar. İkincisi, 5. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasını ihtiva eden "*Kurûn-ı Vustâ*"dır. 15. asırdan başlayıp 19. Yüzyılı da kapsayan son kısım ise "*kurûn-ı ahîr*"dir (Hayrullah Efendi, 1971: 118-119). Hayrullah Efendi, devamında ilgili çağların Fransızca karşılıklarını vererek sistem hakkında başlangıç ve bitiş olaylarıyla birlikte daha teferruatlı bilgiler zikretmektedir. Bizi asıl ilgilendiren kısmı ise tarihimizin bu sisteme göre nasıl olacağına dair tespitleridir.

Hayrullah Efendi devamında, Avrupalıların yeni usûlü üzerindeki "*ilk zamanların*", burada Eski Çağı kast ediyor, müddeti ile "*bizim usûlümüzdeki taksim müddetlerinde pek fazla ayrılıkların*" olmadığını; buna 150 yıldan daha fazlası eklenirse İslâm'ın ortaya çıkmasına ulaşılacağını belirtmektedir. İslâm, halkın "*hal ve fikirlerinde*" büyük değişikliklere neden olmuş ve Müslüman milletler "*pek çok büyük*" işlere imza

atmışlardır. Bu şekilde İslâm'ın zuhûrunu önemli bir başlangıç olarak modern sisteme eklemleyen Hayrullah Efendi, İslâm'ı “*Tarihte muteber olan birinci kısma ikinci, ikinciye üçüncü denmeye yakışır olaylardan olmakla son zamanların başlamasına, başlangıç sayılmaya*”, lââyık görüyor. Devamında kendi taksimini şöyle açıklamaktadır:

Eski zamanlar, Âdem'in yaratılışından, hazireti Musa'ya kadar geçen olayları, orta zamanlar, Musa aleyhisselâmdan hazreti peygamberin hicretine kadar, son zamanlarda hazireti peygamber devrinden bugünkü padişahımızın zamanına kadar (Sultan Abdülaziz) uzanır. Bu suretle Osmanlı devletinin teşekkülü, dünyanın güzel olaylarından olduğundan, ayrıca bir kısım itibar edilerek son zamanların dördüncü kısmına lââyıktır (Hayrullah Efendi, 1971: 120-121).

Hayrullah Efendi'nin bu sistemine göre Eski Çağ Hz. Adem-Hz. Musa; Orta Çağ Hz. Musa-622 Hicret ve Yeni Çağ ise 622 Hicret-1861 Sultan Abdülaziz (1861-1876) dönemlerini kapsamaktadır. Böylece modern avrupaî üçlü sistemi esas alarak İslâm ve Osmanlı tarihini üç çağa ayırmıştır.

Dönemin vak'anüvislerinden ve ilk modern tarih kitabının müellifi Ahmed Cevdet Paşa bu anlamda gündeme getirilecek ikinci önemli müelliftir. Cevdet Paşa, resmî tarih kitabı olarak kaleme aldığı ve 1854 yılında yayınladığı “Târih-i Cevdet”inde tarihi bugünkü anlamda çağlara ayırmıştır. Târih-i Cevdet'in birinci cildinde Avrupa'da vukû' bulan önemli tarihî bazı olayları ele aldığı bölümde çağ taksimine de temas etmektedir. Paşa, 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesinin ardından Avrupa'da bilime ve eğitime dair yayınların artması neticesinde ve Amerika ile Ümit Burnu'un “keşf” edilmesiyle Avrupa'da yeni bir çağın başladığını dile getirmektedir. Devamında bu çağın Avrupa için ne kadar önemli bir gelişme olduğunu şöyle izah etmektedir:

Avrupa müverrihleri devr-i Âdem'den Roma Devleti'nin târih-i inkırâzı olan 476 sene-i milâdiyyesine kadar güzerân iden a'sârın târihine Târih-i Atîk ve andan İstânbûl'un Fethi târihi olan 1453 yâhûd Amerikâ'nın Keşfi târihi olan 1492 senesine kadar mürûr iden kurûnun târihine Kurûn-ı Vustâ târihi tesmiye itdikleri gibi İstânbûl'un Fethi'nden yâhûd Amerikâ'nın Keşfi'nden şimdiye kadar mümtedd olan zemânın târihine dahî Târih-i Cedîd dirler (Ahmed Cevdet Paşa, 1309: 213).

Ahmed Cevdet Paşa burada her ne kadar doğrudan “çağ” veya “dönem” ifadeleri yerine “atik/eski”, “vustalorta” ve “cedid/yeni” kelimelerini kullansa da,

bunlardan kasıt elbette tarihin çağlara veya dönemlere ayrılmasıdır. Kendisi, Avrupalı tarihçilerin Avrupa merkezli olarak yaptıkları malum çağ tasnifini olduğu gibi aktarmaktadır. Bu kurguya göre, Hz. Âdem'den başlayarak Roma İmparatorluğu'nun 476'daki yıkılışına kadar geçen zamanı “*Târih-i Atik*”/Eski Çağ; 476'dan başlayarak İstanbul'un Fethi olan 1453 veya 1492'deki Amerika'nın “*Keşf*” arasındaki dönemi “*Kurûn-ı Vusta*”/Orta Çağ ve 1453/1492'den “*şimdiye*” yani Cevdet Paşa'nın zamanına kadar geçen dönemi ise “*Târih-i Cedîd*”/Yeni Çağ'dır.

Bu arada Cevdet Paşa'nın bu taksimi vermesine rağmen asıl itibarıyla tarihin iki kısma ayrılması gerektiğini iddia ettiğini de belirtmek gerek. Ona göre, Roma İmparatorluğu'nun yıkılması önemli bir gelişme olsa da İslâm Dini'nin ortaya çıkması tesir bakımından çok ehemmiyetlidir. Hatta Hıristiyanlık'ın Avrupa memleketlerindeki tesirlerini tamamlamasının dahi bu sıralarda gerçekleştiğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla İslâm, dünyanın “*bütün bütün başka bir hâl ü hey'ete girmesine*” neden olmuştur. İslâm'ın bu şekilde Avrupa'yı dahi dolaylı da olsa etkilediğini belirten Paşa, Hz. Muhammed'in peygamberliğini merkeze yerleştirerek iki dönemli şu alternatif çağ taksimini yapmaktadır:

“*Devr-i Âdem'den Asr-ı Sa'âdet-i Muhammedîye'ye kadar Târih-i Atik ve andan sonrasına Târih-i Cedîd tesmiyesi bizce enseb görünüyor.*” (Ahmed Cevdet Paşa, 1309: 213) Cevdet Paşa burada, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'in peygamberliğine kadar geçen dönemi “*Târih-i Atik*”/Eski Tarih ve Hz. Muhammed'in saadet döneminden sonrasına ise “*Târih-i Cedîd*”/Yeni Tarih ismini vermektedir. Bu şekilde kendisi tarihi din merkezli olarak ikiye ayırsa da, başlangıç ve bitişlerini İslâm tarihi merkezli olarak alması önemli bir farktır. Diğer bir yeniliği ise, tasnifinde Orta Çağ'a yer vermemesidir.

Modern anlamda tarihin çağlara ayrılmasında faal olan diğer Osmanlı tarihçisi Süleyman Hüsnü Paşa, 1876 yılında Mekteb-i Harbiye için ders kitabı olarak yayınladığı “*Târih-i Âlem*”de tarihi şu şekilde çağlara taksim etmektedir: “*Târih-i Kurûn-ı Ülâ ve Târih-i Kurûn-ı Vustâ ve Târih-i Kurûn-ı Ahîra i'tibârıyla üç kısma munkasım olur. Târih-i Kurûn-ı Ülâ yâhûd Târih-i Kâdim hilkat-i Hazret-i Âdem'den Fahr-ı Kâ'inât Efendimiz'in bi'set ve zuhurları zemânına ve ibtidâ-yı Hicret'e kadar, Târih-i Kurûn-ı Vustâ ibtidâ-yı Hicret'den zuhur-ı Saltanat-ı Osmâniye'den Firdevs-i Âşiyân-ı Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni Hazretlerinin Nizâm-ı Cedîdi ihdâs ve Yeniçeriliği ilgâ buyurduğu zemâna kadar mümtedd olub Vakı'a-i Hayriyye'den bu ana kadar güzerân iden vekâyi'den bâhs-i tarihe de Târih-i Asr dinür.*” (Ferik Süleymân Hüsnî, ? : 3)

Bu şekilde tarihi üç çağa ayıran Hüsnü Paşa'nın tasnifi şu şekildedir: "İlk Çağ Tarihi", Hz. Âdem'in yaratılışından başlayarak Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Hicret'e kadar geçen zaman dilimini kapsar. "Orta Çağ Tarihi", Hicret'in başlangıcından, Osmanlı Saltanatı'nın ortaya çıkmasından, Sultan II. Mahmud'un Nizâm-ı Cedîd'i kurmasına ve Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasına kadar geçen süreçtir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından Târih-i Âlem'i kaleme aldığı yıla kadar gelen zaman ise "Son Çağ Tarihi"dir. Süleyman Hüsnü Paşa'nın bu ayırımı yaparken, Batı Avrupa'daki modern çağ taksiminden etkilendiği görülmektedir. Bu tasarımla Avrupa'daki tarih algısı ve kurgusuyla birebir örtüşmektedir. Aralarındaki tek fark ise, çağ tasnifini belirlerken İslâm ve Osmanlı tarihinden olayları başlangıç ve bitiş olarak bu tasnife eklemesidir.

Burada Süleyman Hüsnü Paşa'nın tarihine Sultan II. Mahmud'un ihdas ettiği Nizâm-ı Cedid ifadesi tarih bilgisi olarak ilk etapta yanlış gibi görülebilir. Malum Sultan III. Selim'in kurduğu yeni modern ordunun adı "Nizâm-ı Cedid"dir. Hüsnü Paşa elbette bu tarihî bilgiye sahipti. Paşa'nın bu tabirden kastı, II. Mahmud'un yaptığı yenileşme faaliyetleriyle ortaya çıkan yeni düzendir.

Modern Osmanlı tarihçiliğinin ilk üç önemli tarihçisinin kaleme aldıkları eserlerinde geçen bu çağ taksimleri önemli bir yeniliktir. Bu müelliflerin de, dönemin modern tarih çağ taksiminden haberdâr oldukları ve bunlardan etkilendikleri anlaşılmaktadır. Üçlü sistemi iskelet olarak almalarına karşın, İslâm ve Osmanlı/Türk tarihiyle alakalı önemli olayları sisteme dâhil etmeleri önemlidir. Burada yaşadıkları dönemin hâkim modern Avrupa ve İslâm tarihinin bir sentezini yaptıkları da söylenebilir.

Modern Türk Tarihçileri ve Tarihin Çağlara Ayrılması

Yukarıdaki bilgilerden, tarihin çağlara ayrılmasındaki avrupaî modern üçlü sistemin Cumhuriyet Türkiye'si'ne de intikal ettiği anlaşılmaktadır. Yeni dönem Türk tarihçileri, modern Türk tarihinin eğitim ve öğretimini şekillendirirken bu melez avrupaî-osmanlı sistemi olduğu gibi esas almışlardır. Günümüzde de bu sistem genel geçer bir yapı olarak devam ede gelmiştir. Hâlen yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Türk tarihçileri, Osmanlı tarihçileri kadar bu üçlü sisteme bir katkıda bulunmadıkları gibi, bu sistemin nasıl ortaya çıktığına ve nasıl bu şekli aldığına da pek bir alaka

göstermemişlerdir. Ne sistemin genel muhtevasının araştırılmasına ne de bunun eleştirilmesine dâir ciddî bir gayretleri olmamıştır. Bu tespitin en güzel kanıtı, bu konu hakkında yapılan çalışmaların azlığı ve yetersizliğidir.

Tespit edebildiği kadarıyla, tarihin çağlara ayrılması sürecini doğrudan konu edinen makalelerin sayısı yok denecek kadar azdır. Alkan'ın kaleme aldığı makale bu anlamda yapılan ilk önemli çalışmalardan biridir. Bu makalede tarihin çağlara ayrılmasının kimler tarafından nasıl yapıldığı geniş bir şekilde verilmektedir. Ayrıca üçlü sistemin genel bir eleştirisi yapılmaktadır. Özet olarak gerek sistemin oluşması ve gerekse muhtevası bakımından Türk ve dünya tarihine uygulanamayacağı gündeme getirilmektedir (Alkan, 2009: 3829). Buna karşın bu makale de, her hangi yeni bir çağ taksimi teklifi yapılmamaktadır.

Bunun dışında konu hakkındaki tek önemli çalışma Türk tarihçiliğinin çok önemli isimlerinden İbrahim Kafesoğlu'na aittir. Fakat her ne hikmetse, bu makale farklı isimlerle farklı yıllarda tam üç kez yayınlanmıştır. İlk olarak 1964'te İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'nde "*Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plân*" başlığıyla (Kafesoğlu, 1964: 1-13) ve ardından 1984'te Türk Kültürü dergisinde "*Türk Tarihinde Çağlar Meselesi*" ismiyle basılmıştır (Kafesoğlu, 1964: 343-353). Aynı makale bu kez 1990 yılında Elazığ'da Abdülkadir Donuk tarafından bir sempozyumda, "*Türk Tarihinin Taksimati*" adı altında takdim edilmiştir (Kafesoğlu/Donuk, 1990: 3746).

Merhum Kafesoğlu'nun söz konusu makalesinin bu şekilde ufak tefek bazı eklemelerle 30 yılda tam üç kez yayınlanması eleştirilmesi gereken bir husus olsa da, makalesi önemlidir. Kafesoğlu makalesinin giriş paragrafında, üçlü sistemin ortaya çıkması hakkında sadece Cellarius'a atfen çok kısa bir bilgi vermektedir. Bu paragrafta ayrıca sistemin başlangıcı ve bitişiyle alakalı olayları da zikretmektedir. Bu bilgilerin ardından makalenin devamında sistemin eleştirisini uzunca yapmaktadır. Özetle burada verdiği bilgiler ışığında, mevcut üçlü sistemle tarihin çağlara ayrılmasının "*Batı tarihine uygunluğunu*"n ve "*Avrupa'da klasik bir hâl almasını haklı*" olduğunun altını çizmektedir. Fakat buna rağmen üçlü çağ taksiminin genelleştirilmesini ise açık bir şekilde eleştirmektedir. Buna göre, "*ihtiva ettiği gerçeklik payını başka ülkeler ve diğer milletler için de geçerli saymak imkânsız gibidir. Çünkü, Avrupa dışında kalan kavim ve milletlerin tarihî gelişmelerini aynı çerçeve içinde mütâlâa etmek, Asya ve Afrika milletlerinin mazilerini böyle bir kalıba sokmak kabil olmamaktadır.*" (Kafesoğlu, 1964: 344-345) Kafesoğlu'nun getirdiği bu eleştiri oldukça önemlidir. Özellikle de Avrupa

dışındaki bölge tarihlerinin bu sisteme/kalıba sokulmasındaki yanlışlığı dile getirmesi dikkat çekicidir.

Makalenin ilerleyen sayfalarında bu sistemin Türk tarihine uygun olmadığını da uzun uzadıya izah etmektedir. Öncelikle Türk tarihinin çağları üzerine bugüne kadar “*düşünülmemiş*” olduğunu gerçeğini itiraf etmektedir. 4 000 yıllık Türk tarihinin Eski Çağ’ının ve Orta Çağ’ının tespit edilemediği belirtilerek haklı olarak şu tespit de yapmaktadır: “*Bugün üniversitelerimizde Türk tarihine uygulanan çağ taksimatı, Batı’dan aktardığımız çağların zaman devrelerine Türk tarihinin zoraki bir şekilde sıkıştırılmasından ibarettir ve Türkiye’de İlkçağ’ın doğrudan doğruya Batı Eskiçağı’na inhisar etmesi de bunun neticesidir.*” (Kafesoğlu, 1964: 346) Kafesoğlu’nun bu tespitinde altı çizilmesi gereken nokta, “Türk tarihinin zoraki bir şekilde sıkıştırılması” ifadesidir.

Kafesoğlu, Türklerin çok farklı coğrafyalara dağılması nedeniyle Türk tarihinin çağlara ayrılmasının zor olacağını belirtmesine rağmen, alternatif bir çağ taksimini de gündeme getirmeyi ihmal etmemektedir. Buna göre, “*Türk Eskiçağı*” tespit edilemediği için her hangi bir başlangıç tayini yapmamaktadır. Yine “*Türk Ortaçağı*”nın da “*sınırları*”nı tespit etmemekle birlikte, ilk İslâm-Türk devleti olan Karahanlılarla başlatılması ve 1839 Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile bitirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Devamında “*Yeniçağımız*” tabirini kullanarak, bunun Tanzimat’la başlatılıp Cumhuriyet devrine sona erdirmektedir. “*Sonçağımız*” ise, Cumhuriyetle başlamakta ve devam hâlen devam etmekte olduğunu iddia ettirmektedir (Kafesoğlu, 1964: 346-348). Kafesoğlu’nun Türk tarihini bu şekilde çağlara ayırmasında Türklerin Müslüman olması, Tanzimat Fermanı ile Batılılaşma’nın devlet siyaseti şeklini alması ve modern avrupaî Türkiye’nin kurulması gibi gelişmelerin etkili olduğu görülmektedir. İlk etapta bu tercihinin temelinde din değişikliğinin yer aldığı söylenebilir. Fakat aslında din değişikliği sonuçları itibarıyla bir medeniyet tercihi ve değişimidir. Dolayısıyla Kafesoğlu’nun alternatif kurgusunda daha ziyade medeniyet tercihi ve değişikliği etkili olmuştur.

Nihal Atsız “*Türk Tarihinin Meseleleri*” adlı makalesinde bu konuya “*Türk Tarihinin Çağları Meselesi*” alt başlığında temas etmektedir. Atsız, tarihin çağlara ayrılmasında her hangi bir teknik bilgi vermenden çağ taksiminin “*pek indî*” olduğunu; bunun “*bütün insanlığa göre değil, bir kıta veya bir kısım milletlere göre*” yapılmadığının altını çizmektedir. Devamında ise şu izahı getirmektedir:

Taş devri, maden devri nasıl bütün kavimlerde aynı zamanlarda başlamıyorsa; ortaçağ, yeniçağ gibi zamanlar da (eğer fikir hayatındaki tekâmül merhalelerini göstermek için kullanılıyorsa) bütün milletlerde aynı devri gösteremez. Eski Türk tarihini, ilkçağda Türk tarihi, ortaçağda Türk tarihi diye bölümlere ayırmak ilmî değildir. Batı Avrupa'nın kendisine göre yaptığı bir sınıflandırmaya körükörüne uymak elbette doğru olmaz (Atsız, 1967: 18-19).

Atsız'ın bu tespitlerindeki önemli vurgu, Batı Avrupa'nın kendi tarih tecrübesine göre yaptığı bu tasnife “*körükörüne*” uyulmasıdır.

Devamında ise Türk tarihinin “*millî görüşe*” göre sınıflandırılması teşebbüsünü “*şimdiye kadar yalnızca*” Rıza Nur ve Zeki Velidi Togan yaptığını belirterek, bunları şöyle zikretmektedir: “*Rıza Nur, Türk tarihini “Eski Türk Tarihi (Türe ve Yasa Devri=Millî Devir)”, “Yeni Türk Tarihi (Müslümanlık Devri=Dinî Devir)” ve “Taze Türk Tarihi (Yeniden Doğuş ve Uyanma=İkinci Millî Devir)” olmak başlıca üç çağa ayırdığı gibi Zeki Velidi Togan da XVI. Yüzyıl ortasına kadar ilerleme ve yükselme çağı, Birinci Cihan Savaşı sonuna kadar gerileme ve çökme çağı ve birinci Cihan Savaşından sonra da üçüncü bir çağ olmak üzere üç ana çağa bölmektedir.*” Fakat bu sınıflandırmanın “*kimse tarafından dikkate*” alınmadığını da son bir tespit olarak yapmaktadır (Atsız, 1967: 19). Atsız'ın model olarak teklif ettiği bu iki taksim de aynı şekilde üçlü olması, aslında avrupalı etkileşimin bir sonucu olarak görülebilir. Fakat sonuçları itibarıyla mevcut çağ taksimine alternatif arayışına girmesi önemlidir.

Tarihin çağlara ayrılmasına duyulan alakasızlık, telif eserlerde de görülüyor. Bu konu hakkında bağımsız her hangi bir telif eser kaleme alınmadığı gibi, tarih usûl ve metot kitaplarında da bu konuya yeterince yer verilmemektedir. Tarih metodu kitaplarından iki tanesinde, mevcut çağ sistemi hakkında her hangi bir teknik bilgi verilmeden, bunun eleştirisi kısa bir şekilde yapılmaktadır. Bunlardan merhum Zeki Velidî Togan, hâlen önemini devam ettiren kitabı “*Tarihte Usûl*”de modern üçlü sistemin kurucusunun Christoph Cellarius olduğunu belirttikten sonra bu sisteme genel bir eleştiri getirmektedir. Togan'ın eleştirisi “*tarihî devirler*” ve “*tarihten önceki devirler*”in ayrılmasının dünyanın diğer bölgeleri için “*tek bir esas*” üzerinden yapılamayacağı şeklindedir. Farklı devletler için “*ayrı ayrı esaslar*”ın bulunması gerektiğini düşünmektedir. Devamında ise, “*Asya, Amerika ve Afrika'daki büyük medeniyetlerin tarihi cihan tarihi çerçevesine girdikten sonra bu taksimatın gayri ilmî olduğu anlaşılmış, başka taksimat yapılması lüzumu daima söylenmiş*”tir, demektedir

(Togan, 1985: 26).

Tarih metodu olarak kaleme aldığı “*Tarih Araştırmalarından Yöntem ve Teknikler*” kitabında İsmail Özçelik de tarihin çağlara ayrılmasında mevcut üçlü sistemin ortaya çıkmasıyla ve bu sistemin teknik özellikleriyle alakalı bilgi vermemektedir. Kafesoğlu’nun makalesine atfen, “çağ” kavramının ilk defa 17. yüzyılda gündeme geldiğini ve Alman Cellarius’un Avrupa tarihini dikkate alarak mevcut üçlü sistemi ortaya koyduğunu aktarmaktadır. Özçelik, bu çağ kavramının “*kullanışlı ve kaçınılmaz*” olmasına karşın “*doğrulukları bugün bile tartışmalıdır*”, diyerek kanaatini şöyle telaffuz etmektedir: “*mevcut çağlar ayrımı Batı, yani Avrupa’nın tarihi gerçeklerine uygun düşmekle birlikte, henüz siyasi, kültürel, Avrupa dışı kalan, Çin, Uzakdoğu, Rusya ve Türkiye için geçerli taksimleri yapılmış değildir.*” (Özçelik, 2001, 27)

Bunların dışında Eski Çağ tarihçisi Ekrem Memiş, “*Tarih Metodolojisi*” çalışmasında, diğer meslektaşlarından farklı olarak ise, mevcut üçlü sisteminin oluşması hakkında her hangi bir bilgi vermeden, sadece bu sistemin muhtevası ve özellikleri hakkında mâlum bazı bilgileri gündeme getirmektedir. Yani Eski Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ nerede başlamaktadır ve nerede bitmektedir (Memiş, 1985: 53-65). Modern üçlü sisteme dâir ilk etapta hiçbir eleştiri getirmeyen Memiş’in aksine bunun bütün milletlerle alakalı geniş çaplı olayları kapsadığını şöyle iddia etmektedir: “*Dikkat edilirse, tarih çağlarına başlangıç ve bitiş noktası olarak kabul edilen olaylar bütün dünya milletlerini ilgilendiren önemli ve geniş çaplı olaylardır.*” Devamında mevcut çağların başı ve sonu olarak kabul edilen olayları zikrederek bu tespitini ispatlamaya çalışmaktadır (Memiş, 1985: 65).

Fakat Memiş aynı kitabında “*Türk tarihinin çağ taksimatı*” başlığı altında sisteme genel eleştiriler getirmektedir. Yazar bu sistemin “*sadece Avrupa tarihine uygun*” olduğunu belirterek, “*tenkid*” edilmesi gereken noktaların da bulunduğunu şöyle izah etmektedir: “*çağ taksiminin ihtiva ettiği gerçeklik payını, başka ülkeler ve diğer milletler için de geçerli saymak imkânsız gibidir. Çünkü, Avrupa dışında kalan kavim ve milletlerin tarihî gelişmelerini aynı çerçevede içinde mütalaa etmek, Asya ve Afrika milletlerinin mazilerini böyle bir kalıba sokmak mümkün olmamaktadır.*” (Memiş, 1985: 69) Memiş’in bu tespitleri Kafesoğlu’nun yukarıdaki tespitleriyle örtüşmektedir.

Devamında takriben 5000 yıllık Türk tarihinin Eski Çağı’nın nerede başladığı ve nerede bittiğinin “*tam olarak*” bilinmediğinin altını çizmektedir. Mevcut kurguda Eski

Çağ kapsamında sadece Grek ve Roma tarihine yer verildiğini; “*Eskiçağ Türklüğünü*”n dikkate alınmadığını; “*Türk tarihine yer vermeden devamlı surette Antikçağ medeniyetinden söz etmek, Türk çocuklarının millî duygularını zayıflatabilir*”, demektedir. Aynı şekilde Türk tarihinin Orta Çağı’nın da tespit edilemediği gerçeğinin altını çizmektedir. Buradaki temel sorunu, Türk tarihinin İslâm Dini merkezli ele alınması ve Müslüman olmayan Türklerin bunun dışında bırakılması olarak görmektedir. Yeni ve Yakın Çağ bakımında da benzer sıkıntının olduğunu; burada Osmanlı Devleti merkezli bir tarih anlayışından hareket edildiği için Orta Asya, Hindistan ve Rusya’daki Türklerin dışarıda bırakıldığı için eleştirmektedir. Bu zorluklara rağmen “*Yeniçağımız*”ın 1839 Tanzimat ve “*Yakınçağımız*”ın ise Cumhuriyet devri ile başlaması gerektiğini de gündeme getirmektedir (Memiş, 1985: 72-73). Memiş’in bu tespitleri ve yüzeysel tasnifi de aynı şekilde, Kafesoğlu’nun ilgili makalesiyle paralellik arz etmektedir.

Farklı tarihçiler tarafından yayınlanan diğer metot kitaplarında çağların taksimi mevzuu gündeme getirilmemektedir. Türkiye’de tarih metodoloji alanında önemli kitaplardan olan ve hâlen bir çok üniversitede müracaat edilen Osmanlı tarihçisi Mühabat Kütükoğlu’nun eseri “*Tarih Araştırmalarında Usûl*”de mevzuya her hangi bir şekilde temas edilmemektedir (Kütükoğlu, 1990). Genel Türk tarihçisi Tuncer Baykara kitabı “*Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*”nda tarihin çağlara ayrılmasını gündeme getirmemektedir (Baykara, 1999). Genel Türk tarihçisi Gülçin Çandarlıoğlu kaleme aldığı “*Tarih Metodu(Araştırma-Yazma)*” kitabında, tarihlerin çağa ayrılmasına dair bir hususa işaret etmemektedir (Çandarlıoğlu, 2003). Son olarak Türkiye Cumhuriyeti tarihçisi Mehmet Saray, tarih bölümü öğrencileri için telif ettiği “*Bilimsel Araştırma Yöntemleri El Kitabı*” metot kitabında aynı şekilde bu konu hakkında bir kelime dahi yazmamaktadır (Saray, 2007). Türk tarihçiliğinin bu önemli isimlerinin, tarihin çağlara ayrılmasını bir sorun olarak görmemeleri ve ilgili çalışmalarında buna her hangi bir şekilde temas etmemeleri bakımından bu örnekler ilginç olsa gerek.

Türk tarihçileri dışında aynı şekilde tarih felsefesi ile uğraşan zevât da bu konuya alakasız kalmışlardır. Örneğin akademik çevreden tarih felsefesi üzerine yıllardır yazıp çizen Şahin Uçar, çalışmasında bu konuya hiçbir şekilde temas etmemektedir (Uçar, 1994). Yine tarih felsefesi olarak Türkçe telif edilen ilk eserlerden birine sahip olan Doğan Özlem, “*Tarih Felsefesi*”nde mevcut sisteme her hangi bir eleştiri getirmeden sadece çok az bir bilgi vermekle yetinmektedir (Özlem, 2004: 26-

33).

Burada akademisyen olmayan Mehmed Niyazi'ye ayrı bir parantez açmak gerek. “*Türk Tarih Felsefesi*” adlı çalışmasında Türk tarihinin çeşitli meselelerini çeşitli başlıklar ele alan Niyazi, “*Türk Tarihinde Çağlar ve Osmanlı’da Devirler Meselesi*” başlığı altında bu konuyu tartışmaktadır. Burada, 19. yüzyıl tarihçilerinin insanlığın mâzisini “*tarih öncesi ve tarih devirleri*” şekinden ikiye ayırdıklarını; tarihî devirleri ise malum isimlerle üçe böldüklerini iddia etmektedir. Bu tasnifte ise, “*Avrupa’yi etkileyen olaylar*”ın esas alındığını zikretmektedir. Gerçekte ise bu olayların dünyanın diğer bölgelerinin çoğunu etkilemediğini iddia eden yazar, devamında klasik Orta Çağ tasavvuru üzerinden şu itirazı yapmaktadır: “*Ve sonra bu şablon İslam alemi olarak bize hiç uymamaktadır. Orta Çağ’da Avrupa gerçekten karanlığı yaşadı; fakat aynı zaman diliminde dünyanın ışık kaynağı Maveraünnehir’di.*” (Niyazi, 3008: 184-185) Niyazi’nin bu eleştirisi, asıl olarak klasik Orta Çağ düşüncesi merkezli olarak İslâm tarihinin ele alınmasına yönelmektedir.

Bütün bunlardan, modern Türk tarihçilerinin tarihin çağlara ayrılmasında mevcut sistem üzerinde pek de kafa yormadan rahat bir şekilde bunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Çok az sayıda tarihçi bu sistemin Avrupa kökenine atıfta bulunarak, bu sistemle birlikte Türk tarihinin çağlara ayrılamayacağı gündeme getirmişlerdir. Bunlardan Kafesoğlu hâriç, diğerlerinin gündeme getirdikleri ciddî bir eleştiri de yok gibidir. Yine Kafesoğlu’nun dışında, yeni bir çağ taksimi söz konusu değildir.

Değerlendirmeler

Tarihin çağlara ayrılması elbette bir ihtiyaçtı ve tarihî süreç, dolayısıyla da tarihî hâdiseler bir şekilde çağlara veya dönemlere ayrılmalıydı. Bu hem mantıkî hem de pratik bir gerekliliktir. Mantıkîdir, çünkü bu kadar uzun bir zaman diliminde var olan gelen sayısız milletin ve halkın ardında bıraktığı olaylar zincirinin böylesine bir faaliyetin bir şekilde yapılması kaçınılmazdı. Bu pratiktir, çünkü tarihçiliğin daha sağlıklı bir şekilde icra edilebilmesi ve tarih araştırmalarında uzmanlaşılabilmesi için böylesine bir taksim yapılmalıydı. Bundan dolayıdır ki tarihin çağlara ayrılması eski bir gelenek olarak günümüze kadar gelmiştir.

Bununla birlikte tarihin “kim” tarafından, “kime ve neye” göre “nasıl” çağlara ayrılmasının sorgulanması da, aynı şekilde bir ihtiyaçtır. Yukarıdaki sayfalarda da

zikredildiği üzere, tarihi çağlara ayıranlar Hıristiyan teologları ve teoloji eğitimi alan kişilerdi. Bunlar, Hıristiyan Avrupalıları için Hıristiyan inançlarına göre; Hıristiyan Avrupa'da cereyan olayları esas alarak tarihi çağlara ayırmışlardır. Yani tepeden tırnağa dinî, hıristiyanî ve avrupaî özelliklere hâiz bir çağ taksimi ile karşı karşıyayız. Avrupa ve Avrupalılar/Hıristiyanlar için yapılan bu taksim, zamanla dünya tarihine kapsayacak bir boyut ve özellik kazanmıştır; daha doğrusu kazandırılmıştır.

Türk tarihçileri de bu çağ taksiminden etkilenmişlerdir. Bu etki, aslında Cumhuriyet Türkiyesi ile başlamamış, bir Osmanlı mirası olarak günümüze intikal etmiştir. Böyle bir mirasın oluşması ise doğrudan Osmanlı Modernleşmesi'yle alakalıdır. Tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi, modernleşme faaliyetleri zamanla geleneksel Osmanlı tarihi ve tarihçiliğini de dönüştürmüştür. Nitekim böylesine bir etkiyi doğrudan tespit edebildiğimiz ilk metinlerin Hayrullah Efendi, Ahmed Cevdet Paşa ve Süleyman Hüsnü Paşa'ya ait olması tesadüfî değildir. Bunların ilgili eserlerinin basıldığı 1854 ve 1876 yılları Osmanlı Modernleşmesi'nin tavan yaptığı bir sürece tekabül etmektedir. İşte bu Osmanlı müverrihleri, bu sürecin bir neticesi olarak tarihin çağlara ayrılmasında Avrupa'daki muasır modelden etkilenmiştir.

Bu etkiye rağmen özellikle de İslâm tarihini bu sistemin içine yerleştirmiş ve yeni bir dönemin başlangıcı olarak görmüşlerdir. Bunlardan Hayrullah Efendi, 622 Hicreti "*Son zamanların*" /Yeni Çağ'ın başlangıcı olarak görmesi önemli. Cevdet Paşa'nın da kendisine göre bir sistem teşkil etmeye çalıştığıın da altının çizilmesi gerek. Öncelikle Paşa, tarihi üçe değil de "*Târih-i Atik*" /Eski Tarih ve "*Târih-i Cedid*" /Yeni Tarih şeklinde iki kısma ayırması dikkat çekicidir. Ayrıca tarihi ikiye ayırırken İslâm tarihi ile alakalı gelişmeleri merkeze almıştır. Ahmed Cevdet Paşa bu tercihini yaparken, İslâm'ın ortaya çıkmasının Avrupa dâhil birçok bölgenin tarihini etkilediği gerçeğine istinat etmiştir.

Buna karşın Süleyman Hüsnü Paşa, modern Avrupa tarih tasarımıından çok daha fazla etkilenmişe benziyor. Nitekim onun tarihin dönemlere ayrılması hakkında yazdıkları şekil olarak bire bir bu sistemle örtüşmektedir. Nitekim "*Târih-i Kurûn-ı Üîlâ*" /İlk Çağ Tarihi, "*Târih-i Kurûn-ı Vustâ*" /Orta Çağ Tarihi ve "*Târih-i Kurûn-ı Ahîra*" /Son Çağ Tarihi ifadeleri doğrudan bu etkiyi göstermektedir. Paşa burada, Avrupa'daki kavramsallaştırmadan mülhem modern çağ kavramlarını kullanmıştır. Hüsnü Paşa'nın bu tasnifi, Avrupa etkisini göstermesi bakımından önemli olmakla birlikte bunun bu üçlü sisteminin içini doldururken doğrudan İslâm ve Osmanlı

tarihinden hareket etmesi çok daha dikkat çekicidir. Buna göre “İlk Çağ Tarihi” Hz. Âdem-622 Hicret; “Orta Çağ Tarihi” 622-1826 Yeniçeri Ocağı'nın ilgâsı ve “Son Çağ Tarihi” 1826-Sonrası. Süleyman Hüsnü Paşa da tıpkı Hayrullah Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa gibi dönemin modern Avrupa çağ taksiminden etkilenmekle birlikte, bu sistemin içini doldururken İslâm ve Osmanlı tarihinden istifade etmiştir. Bu tercihi, hem Hayrullah Efendi'nin, hem Ahmed Cevdet'in hem de Süleyman Hüsnü Paşa'nın kadim tarih iddialarını hâlen devam ettirdikleri şeklinde yorumlanabilir.

Cumhuriyet dönemi Türk tarihçileri ise, Hıristiyan Avrupa tarihinin ruhunu ve tecrübesini taşıyan bu üçlü sistemi doğrudan model olarak almışlar ve Türk tarihini buna göre kurgulamışlardır. Kafesoğlu hâriç, bu sisteme yönelik ciddî eleştiri getirmemişlerdir. Buna Kafesoğlu'ndan mülhem bir iki yüzeysel eleştiri de dâhildir. Bu cılız eleştirilerin devamı da daha sonrasında gelmemiştir. Buna göre alternatif bir çağ taksimi de söz konusu olmamıştır. Sadece Kafesoğlu daha ziyade Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağa'a tekabül eden şu teklifte bulunmuştur: Orta Çağ, ilk İslâm-Türk devleti Karahanlıların kuruluşu- 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı; Yeni Çağ, 1839- 1923 Cumhuriyet'in ilanı; Son Çağ, 19123-Sonrası. Alternatif bir çağ taksimi yapan Memiş'in tespitleri ise, Kafesoğlu'nunkilerle fazlasıyla örtüşmektedir.

Bütün bunların da gösterdiği gibi Türk tarihçileri, tarihin çağlara ayrılmasına pek bir alaka göstermemişler ve önlerinde bulunan hazır sistemi olduğu gibi kabul etmişlerdir. Sonuçları itibarıyla takriben 2000 yıllık Türk ve İslâm tarihi Avrupa'nın kısmî tecrübesinden ortaya çıkan bu hazır sisteme uydurarak, mevcut tarih kurgusunu hâkim kılmışlardır. Bu şekilde ilk eğitimden başlayarak yükseköğretime kadar geçen her kademedeki tarih eğitimi ve öğretimi, üçlü sistem merkezli olarak yürütülmesine neden olmuşlardır.

Avrupa merkezci tarihçiliğin ve tarih algısının en önemli araçlarından biri olan bu üçlü sistemde ısrarcı olunmamalıdır. Zaten kendi içinde dahi çelişkileri olan, bundan dolayı eleştirilen bir sistemden bahsediliyor. Avrupalıların kendileri dahi, tarihçilikte ulaşılan yeni bilgi seviyesini dikkate alarak modern üçlü sistemi yüksek sesle eleştirmektedirler. Hatta eleştiriden öte, Avrupalı olmayan tarihçilerden çok daha cesaretli bir şekilde yeni bir çağ taksiminin gerekliliğini de anlatıyorlar.

Türk tarihçileri, öncelikle kendi tarihî tecrübelerini dikkate alarak tarihi yeniden çağlara ayırmalıdır. Bu yapılırken elbette bir takım zorluklarla karşılaşılacaktır. Özellikle de farklı coğrafyalara dağılmış, farklı dinî tercihlerde bulunmuş ve çok farklı

tarihî tecrübelerine sahip Türkler hakkında yapılacak yeni bir çağ taksimi teoride ve pratikte zordur. Bir de buna İslâm tarihi eklenince bu zorluk daha da artmaktadır. Bütün bu zorluklara rağmen bu işe girişmek lâzım. Böylesine bir çalışma, münferit olarak tarihçiler tarafından değil de kurumsal bir şemsiye altında uzun soluklu olarak yapılmalıdır. Bu şekilde, İslâm öncesi ve İslâm sonrası Türk tarihi dikkate alınarak kendi tarihi tecrübemize ve dokumuza uygun bir çağ taksimi ortaya konulabilir.

Bu makalede, sadece bu eksikliğe ve ihtiyaca işaret edilmektedir. Mevcut sisteme alternatif yeni bir çağ taksimi hakkında her hangi bir teklif gündeme getirilmemektedir. İslâm ve Türk tarihini bir bütün hâlinde kapsayacak yeni bir çağ taksimi ile alakalı teklifler ayrı bir makalede ele alınacaktır.

Yöntem

Osmanlı tarihçilerinden üç isim tespit edilmiştir. Hayrullah Efendi tarih mesleğiyle alakası olmamasına rağmen ilk modern Osmanlı tarihi kitabının yazarı. Ahmed Cevdet Paşa resmî tarihçisi olarak kaleme aldığı resmî Osmanlı tarihi kitabının müellifi. Süleyman Hüsnü Paşa ise Mekteb-i Harbiye’de tarih hocası olması hasebiyle tarih ders kitabının sahibidir. Bu üç önemli tarih kitabında, tarihin modern anlamda çağlara ayrılması hakkında bir bilgiye sahip olup olmadıkları öncelikle tespit edilmektedir. Devamında ise, Osmanlı tarihinin nasıl dönemlere ayırdıkları da verilmektedir. Böylece modern Osmanlı tarihçiliğinin Türk tarihçiliğini etkileyip etkilemedikleri ortaya konulacaktır.

Modern Türk tarihçilerinden ise öncelikle akademisyen tarihçilerin tarih metodu ve tarih felsefesi ile akademisyen olmayan yazarların kaleme aldıkları tarih felsefesi kitapları ile makaleleri tercih edilmiştir. İlgili yazarların bu yayınlarında hareket ederek; modern Üçlü Sistem’in ortaya çıkması hakkında bir bilgi verip vermedikleri, buna bir eleştiri getirip getirmediği ve Türk tarihinin çağlara ayrılmasında yeni arayışlara girip girmediği tespit edilmektedir.

Bulgular

Tercih edilen üç Osmanlı tarihçisinin eserlerinde tarihin çağlara ayrılmasının oluşmasıyla alakalı her hangi bir bilgi vermedikleri görülmüştür. Fakat buna karşın

dönemlerinde Avrupa'da var olan mevcut Üçlü Sistem merkezli tarih kurgusundan tam olarak haberdar oldukları ortaya çıkmıştır. Mevcut avrupaî Üçlü Sistemi olduğu gibi vermekle birlikte, bu sistemin Osmanlı ve İslâm tarihine uymadığını, bunun için yeni bir çağ taksiminin yapılması gerektiğini de net bir şekilde ifade etmişlerdir. Bunun da ötesine giderek özellikle de İslâm tarihi ve Osmanlı tarihi merkezli bir çağ taksimi yaptıkları görülmüştür.

Modern Türk tarihçilerinden ise 13 tarihçinin öncelikle tarih metodu kitapları, tarih felsefe kitapları ve konu hakkındaki makalelerine müracaat edilmiştir. Bunlar arasında Kafesoğlu ile Alkan'ın makalelerinin bu konuya eğildikleri ortaya çıkmıştır. Kafesoğlu bu sistem hakkında fazla bir bilgi vermeden sistemi eleştirerek alternatif bir Türk tarihi taksimini gündeme getirirken; Alkan ise mevcut sistemin nasıl ortaya çıktığı hakkında teferruatlı bilgi vermesine ve sisteme eleştiriler getirmesine karşın her hangi yeni bir sistem teklifi yapmamıştır. Bunların dışında diğer tarihçilerden Memiş'in dışında ne bu sistemin oluşması süreci, ne muhtevası ne de eleştirisi hakkında ciddi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Memiş de bir atıfta bulunmasa da Kafesoğlu'ndan istifade ettiği anlaşılmıştır.

Sonuç

Günümüzde Türk tarihçilerinin tercih ettikleri modern Üçlü Sistem "hristiyanî" ve "avrupaî" merkezli olup, Türk ve İslâm tarihinin eğitilmesine ve öğretilmesine uygun değildir. Üçlü Sistem, 2000 yıllık Türk ve 1500 yıllık İslâm tarihinin kurgulanmasına ve anlatılmasına yeterli gelmiyor. Bunları sınırlandırıyor. Hatta bu sistem merkezli olarak verilen Türk ve İslâm tarihi farkında olunmadın "silikleştirilmekte" ve "tarihsizleştirilmekte"dir. Bu tehlikenin farkında olan Türk tarihçilerinin sayısı ise çok azdır. Bu meselenin çok daha genişçe gündeme getirilmesi; Türk ve İslâm tarihinin zengin ve geniş tarih tecrübesine uygun yeni bir çağ bölünmesinin yapılması gerek. Ayrıca yeni bir dünya tarihi taksimini de elzemdir.

Kaynakça

- Ahmed Cevdet Paşa (1309). *Târih-i Cevdet*, Cilt 1, Tertib-i Cedîd, 2. Baskı, Dersa'âdet.
- Alkan, N. (2009). Tarihin Çağlara Ayrılmasında “Üç”lü Sistem ve “Avrupa Merkezci” Tarih Kurgusu”, *Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, (2/9), 23-42.
- Alkan, N. (2011). Tarihin Çağlara Ayrılmasında “Üçlü” Sistemin “Hristiyan Batı Avrupa” Kökleri”, *Türkiye’de Tarih Yazımı*, Vahdettin Engin/Ahmet Şimşek(Yay.), İstanbul: Yedi Tepe Yayınevi, 285-299.
- Atsız, N. (1997). *Türk Tarihinde Meseleler*, 4. Baskı, İstanbul: Ocak Yayınevi.
- Baykara, B. (1999). *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, İzmir.
- Çandarlıoğlu, G. (2003). *Tarih Metodu(Araştırma-Yazma)*, İstanbul.
- Engin, V./Şimşek, A. (2011.)*Türkiye’de Tarih Yazımı*, İstanbul: Yedi Tepe Yayınevi,
- Ferik Süleymân Hüsnî (?). *Târih-i Âlem*, İstâmbul.
- Hayrullah Efendi. (1971). *Devlet-i Aliyye-i Osmâniye Târihi Birinci Cild*, Zuhuri Danışman (Yay.), İstanbul: Son Havadis Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1964). Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plân, *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (19), 1-13.
- Kafesoğlu, İ., Donuk, A. (1990). Türk Tarihinin Taksimatı, Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu, Elazığ: 37-46.
- Kütükoğlu, M. (1990). *Tarih Araştırmalarında Usûl*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Niyazi, M. (2008). *Türk Tarihinin Felsefesi*, İstanbul: Dergâh Yayınevi.
- Memiş, E. (1995). *Tarih Metodolojisi*, 2. Baskı, Konya.
- Özçelik, İ. (2001). *Tarih Araştırmalarından Yöntem ve Teknikler*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özlem, D. (2004), *Tarih Felsefesi*, 8. Baskı, İstanbul: İnkilap Yayınevi.
- Saray, M. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri El Kitabı*, İstanbul : Yedi Tepe Üniversitesi Yayınları.

Togan, Z.V. (1985). *Tarihte Usûl*, 4. Baskı, İstanbul: Enderun.

Uçar, Ş. (1994). *Tarih Felsefesi Yazıları*, Ankara: Vadi Yayınevi.

Extended Summary

Purpose

Usage of the Triple System for dividing history into ages goes back a long way. People who established this system are Christian theologians, and so they have preferred to match the ages' start and ends with those of important events in Europe. It's the German historian Christoph Cellarius who shaped the system into Old Age, Middle Age and New Age. This Europe-centric system has later been widely accepted throughout Europe and Turkey. History education has been established around this system.

Regarding Turkish history, which has approximately 2000 years, and 1500 years of Islamic history included, we think that it is not wise to establish the teaching of this history around the Europe-centric triple system. We believe that history education performed over this triple system actually "grays out" and even makes it history-less. Even in the presence of these negative aspects, Turkish historians have not evaluated these aspects' impact on history education. Our work has two purposes: to determine if Ottoman historians are aware of this triple system, and to determine if modern Turkish historians are aware of this system, if they criticize the usage of triple system around Turkish-Islamic history and if they come up with alternatives to these.

Methodology

Three names from Ottoman historians have been selected. Hayrullah Efendi, even if he was not associated with history education, was the author of the first modern Ottoman history book. Ahmet Cevdet Paşa, he who was the author of the official Ottoman history book. Süleyman Hüsnü Paşa is the owner of the history book of Mekteb-i Harbiye, since he was the history teacher of the said school. Using these three books, we tried to detect whether these authors had any knowledge about the triple system. Later on, how they have divided the Ottoman history into ages was presented, thus giving the opportunity to determine if the modern Ottoman history affected Turkish history in any way.

Among modern Turkish historians, those who have written history methodology and history philosophy with academic tenure, and those who have written history

methodology and history philosophy articles without academic tenure have been preferred. Starting with their writings, we tried to determine if these authors are aware of The Triple System, if they criticize the usage of triple system around Turkish-Islamic history and if they come up with alternatives.

Main Findings

It was seen that the three Ottoman historians have given no information about the division of history into ages in their works. But they were fully aware of Europe's triple system history establishment. They have strictly expressed their opinions against the usage of triple system around Ottoman history while suggesting that a new methodology was needed for the division of Ottoman history into ages. They've even divided the history according to Islamic and Ottoman histories.

History philosophy books, history methodology books and various articles of modern Turkish historians have been inspected. Among these, it was seen that Kafesoğlu and Alkan's articles have mentioned about the subject. Kafesoğlu, while not providing extensive information on the subject, criticizes the system and talks about the need for an alternative methodology for dividing the Turkish history into ages. Alkan on the other hand provides information on the subject without suggesting an alternative route. Other than these two, except for Memiş's work, no information has been found in the works concerning the subject. It was seen that Memiş actually made use of Kafesoğlu's works, albeit the lack of any citations.

Conclusion

The "triple system", preferred by historians today, is somewhat "Christian" and Europe-centric, and is not suitable for teaching Turkish and Islamic history. This triple system is not sufficient for the 2000 years old Turkish and 1500 years old Islamic histories, holds them back. Teaching given with this system grays out these histories and even makes them history-less. Turkish historians who are aware of this danger are too few. This subject has to be raised more widely and openly. A new world history division methodology is needed.